

Usprkos brojnim primjedbama koje izaziva, djelo C-a može se uvrstiti među najbolja dostignuća onog dijela francuske i uopće svjetske historiografije koji se bavi modernom epohom. To je velika sinteza, sagrađena na osnovu mnogobrojnih općih i specijalnih radova. Evropocentrizma u njoj ima vrlo malo, ona je zaista obuhvatila cjelinu suvremenog svijeta. Svagdje je prisutno autorovo nastojanje da nađe i ispita ključne, osnovne probleme, pojedinosti upotrebljava funkcionalno — u službi kompleksa. Pisca privlače prvenstveno procesi, dinamika, a ne statika epohe i sredina u kojima traži osnovne linije kretanja. Iako nedovoljno konsekvantno, glavne sfere ljudske akcije i misli ispituju se u međusobnoj vezi, s tim da se ekonomici daje prioritet. Najzad, knjiga je slobodna od bilo kakvih elemenata »hladnoratovskih« shvaćanja. Prožeta dubokim humanizmom i razvijenim socijalnim smislom, ona se ne ograničava na to da se brine o »zapadnoj civilizaciji« već nastoji da obuhvati budućnost svega čovječanstva, kojem autor želi više sreće, kruha, slobode i mira.

Rene Lovrenčić

Die Sansculotten von Paris. Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung 1793—1794. Izradili Walter Markov i Albert Soboul, s predgovorom Georges-a Lefebvrea, Berlin 1957, str. 606.

Ova je knjiga jedan od mnogih značajnih priloga za historiju pariskog puka-sankilota u Velikoj francuskoj revoluciji. Sankiloti u Parizu bili su masovna baza revolucionarne (jakobinske) diktature, ali to nisu i ostali s razloga ekonomskih i političkih, koje su zapadnoevropski i sovjetski historičari obrađivali u nizu djela (E. V. Tarle, A. Mathiez, G. Lefebvre, Markov, J. M. Zaher i dr.). Sankilotski pokret nije stvar jedne klase; sankiloti uopće jesu i zanatlije, trgovci, seljaci vlasnici, pomoćnici, poljski radnici i buržoaska manjina — kako izbraja G. Lefebvre (1957). Engleski historičar — marksist George Rudé razlikuje sitne proizvođače i — sankilote sred pariskog puka. Sovjetski historičar J. M. Zaher govori o pretproleterskom dijelu plebejskih masa Pariza — tadašnjem pariskom radništvu (1962), odnosno o sankilotima kao sitnoj buržoaziji i plebejskim masama. U političkom smislu — sankilot je patriot demokratske republike (W. Markov).

Uloga pariskih sankilota uopće i radništva napose stalno privlači pažnju historičara, osobito u vezi s padom jakobinske diktature (Robespierrea). O odnosu između revolucionarne vlade i puka A. Soboul (Robespierre and the Popular Movement of 1793—1794. Past and Present, 1954/5, 64) kaže i ovo: »Jakobinska vlada, stavljajući iznad svega centralizaciju, ostvarivši odgovarajuće poteze bez sumnje je učvrstila svoju vlast. No zajedno s time, težeći da narodni pokret utisne u jakobinske okvire, vlada je izgubila onu podršku sankilota koja ju je u proljeće prije toga (1793; J. Zaher) dovela na vlast. Na taj je način, i u političkoj sferi, proljeće II godine republike (1794; L.J. K.) bilo vrijeme definitivnog razlaza između narodnog pokreta i revolucionarne vlade.« (Cit. kod. J. M. Zaher, Plebejskaja opozicija v Parize nakanune 9 termidora, Novaja i novejšaja historija, 1962/5, 66).

Kako sami kažu, izdavači knjige htjeli su samo da prošire materijal o sankilotima, ne namjeravajući da pruže historiju narodnog pokreta u Parizu u to vrijeme. Takvu historiju dao je, uostalom, sam A. Soboul u djelu: *Les Sans-Culottes parisiens. Étude sur l'histoire politique et sociale des sections de Paris (2 juin 1793—9 thermidor an II)*, Paris 1957. U stanovitom smislu, ovi dokumenti (njih 119, odabranih između 300, a prezentiranih u knjizi pod 112 brojeva), u pretežnom dijelu iz pera samih sankilota, zapravo predstavljaju okvir za razumijevanje i same Soboulove studije o sankilotima. Naime, izvještaji sa sekcijских sjednica ili sjednica narodnih društava, pisma, peticije, adrese, spomenice i molbe samih sankilota, zatim materijali o sankilotima (policijski izvještaji, iskazi iz kruga pariške komune ili Konventa, denuncijacije), u knjizi Markova i Soboula obuhvaćaju vrijeme od aprila 1793. do jula 1795, dakle zahvaćaju šire u historiju sankilota, negoli naslov navedene Soboulove studije. Autori se ograđuju od zadatka da se istupi i akcije sankilota o kojima njihovi dokumenti govore, vežu o glavne datume historije Revolucije; no na bitne događaje ipak se upućuje u uvodu, kao što se to čini i u bilješkama uz originalni (francuski) odnosno prevedeni (njemački) tekst. U spomenutom uvodu kao i u bilješkama izdavači upućuju na stanje i dosadašnju obradu arhivske i druge građe o sankilotima. Upozoravaju na oskudnost građe o radništvu među sankilotima i najavljuju posebnu dokumentaciju o Bijesnima. Svoju periodizaciju građe ne smatraju definitivnom, jer još ionako nema općenito prihvaćene podjele jakobinskog razdoblja.

U svijetlu svestrane debate oko socijalne strukture, političkog i socijalnog programa sankilota, ne začuđuje činjenica da različiti autori daju i različite definicije ili i sudove o fenomenima revolucionarne historije. S tim u vezi napose je Robespierre predmet uvijek novih istraživanja i sudova (usp. A. Z. Manfred, *Spory o Robespierre*, *Voprosy istorii* 1958 br. 7; G. Walter *Robespierre*, Paris 1946), a sudovi, svakako, ovise i o sredinama gdje rade i pišu pojedini historičari. Tako se desilo da W. Markov, nakon što je utvrdio socijalni i politički program sankilota, kaže: »Da 9 termidor nije došao kao neka nacionalna nesreća, već kao nužno razrješenje imanentne i osnovne proturječnosti jakobinske diktature, to iz zbirke jasno izlazi: buržoazija i sankiloti rastjerani su upravo tada kad su pokušali da zajedno vladaju.« (*Die Sansculotten von Paris*, XXXII). U istoj knjizi G. Lefebvre govoreći o sankilotima kaže u svom predgovoru: »... zahvaljujući njihovoj suradnji montanjari su došli na vlast i uspostavili revolucionarnu vladu. Smatram da nikad nije nestalo njihove volje da smrve kontrarevoluciju. Ako je različitost njihovih interesa potkopala režim II godine, odvojivši interese sankilota od Odbora javnog spasa, pa su oni ostali vjerni uspomeni svojih najdražih vođa — Marata, Bijesnih, Père Duchesnea — ipak su, uveče 9 termidora, na tisuće došli pred gradsku vijećnicu, a ako je to bilo uzaludno, odgovornost za to pada na robespierreovce i Komunu, koji su čekali smrtni udar umjesto da siđu na Grèvski trg i stave se borcima na čelo.« (VIII).

Oba suda, izrečena u istoj knjizi, a koji su samo mali dio onoga što su autori imali da kažu o tom predmetu, upućuju na to da je sankilotska historija pod debatom, kao što na to, uz druge, upućuju i pisci članka »*Les sansculottes et la Révolution française*« (*Annales, Economie, Sociétés, Civilisations*, 1963, br. 6), koji smatraju da je termin »pokret sankilota« samo najmanje nepogodno ime; da je Soboulova teza fundirana prvenstveno u političkom i ideološkom pogledu, da nema ekonomske definicije sankilota, prema marksističkom kriteriju (F. Furet). Izlažući rezultate Soboulove knjige o sankilotima, C. Mazauric (na istom mjestu), daje o 9. termidoru ovaj sud:

»Tragična dvoznačnost 9 termidora došla je otuda što Robespierre i njegovi prijatelji nisu mogli postići ni suglasnost Konventa, koji je postao sudac u sporu putem neke vrste formalističkog respekta pred legalnošću, niti uputiti apel narodu. Bio je to rezultat politike koja je oduzela svu inicijativu pučkom Parizu i lišila ga, progonima ili korupcijom, njegova tradicionalnog aparata« (str. 1112). Slijedeći političku historiju sankilota, koji su prema Soboulovim rezultatima bili socijalni egalitaristi, ni pošto protivnici privatnog vlasništva, Mazauric konstatira da su oni sred buržoaske revolucije predstavljali pučku revoluciju, pa su, i prema Soboulu, bili u Revoluciji u isto vrijeme najnapredniji na političkom planu, a zaostali na ekonomskom. Sankiloti su, pozivajući se nebrojeno puta na tezu Rousseaua da »suverenitet počiva u narodu«, prakticirali to načelo i upravo po toj tezi i praksi bili uzor za nove generacije revolucionara. Na socijalnom planu predstavljao je korak dalje babuvizam — upozorava, prema Tónnessonu, Mazauric. Ali, da bi kretanje socijalnih snaga u revoluciji bilo jasno — smatra on — potrebne su isto tako temeljite studije o držanju drugih socijalnih grupa u toku revolucije.

Mazauric dalje referira i o radu C. Tónnessona: *La défaite des sans-culottes. Mouvement populaire et réaction bourgeoise en l'an III*, Oslo/Paris 1959, koji kronološki nastavlja Soboula. Tónnesson iznosi tezu da je na prerijalski ustanak sankilota djelovao i Babeuf i da je neuspjeh toga, gotovo spontanog, ustanka bez vođe, kao i kasnije neuspjeh Babeufa bez podrške masa, značio kraj pučkog pokreta u Revoluciji, odnosno egalitarne i komunističke teorije XVIII stoljeća. Mazauric, dosljedno svojoj tek naznačenoj diskusiji s historičarima marksistima u vezi s historijom sankilota — s tim u vezi, navodi on djelo: *I Sans culotti. Una discussione tra storici marxisti* (G. Rudé, J. Zacker, S. Lotté, A. Soboul) u *Critica Storica* 1962/6. — ističe zasluge liberalne revolucije za stvaranje političkog aparata demokratskog bloka u francuskoj revoluciji.

I treći autor članka u »Analima«, L. Bergeron, ističe naročito zasluge A. Soboula za historiju francuske revolucije, ali ima i primjedaba u vezi s diskusijom zapadnoevropskih i ruskih historičara — marksista o sankilotima, pri čemu polazi od teze da »je metodologija za studij socijalnih i profesionalnih struktura pod pitanjem« (1116; citira iz knjige: »*I Sans culotti, una discussione tra storici marxisti*«). Bergeron polazi zapravo od suradnje montanjarske buržoazije i sankilota i, uz ostalo, traži među njima opreku u stepenu obrazovanja ili znanja, ističe jaz te vrste između ove avangarde i masa i smatra da je sankilotima bila podjednako zazorna tiranija aristokracije, bogataša i inteligencijé. Poziva se na Père Duchesnea, od koga i potječe izraz »*l'accaparement de l'esprit*« — monopol znanja. Utvrđuje socijalno porijeklo i ulogu pravih sankilotskih vođa: »Sankilotske „borce“ nosilo je narodno povjerenje, na kojem su im članovi velikih komiteta mogli pozavidjeti; oni su ga imali zahvaljujući ponajprije svojoj praksi da perom i riječju brane zahtjeve koji su spontano nicali iz mase i — zahvaljujući svome skromnom porijeklu, založu njihove revolucionarne budnosti« (1117—18). Pred egzistencijom takvih vođa, aktivnost sankilotske mase ne može se ocjenjivati samo kao niz nereda zbog hrane i buna zbog gladi — misli Bergeron. Uz oba ta pučka faktora, kao žive aktere na sceni revolucije, veže se razmišljanje o okolnostima koje su mogle voditi prema demokratizaciji revolucije — kaže on. Na tragu prave sankilotske avangarde, Bergeron istražuje u nastavku sastav pariskog stanovništva, njegovu ekonomsku aktivnost i skalu prihoda, tražeći statističku sliku živog Pariza, precizniju nego što ju je dao Soboul,

ističući potrebu da se zna demografska i ekonomska evolucija grada Pariza kao cjeline, u vrijeme koje Soboul obrađuje. Kvantitavni studij, smatra Bergeron, neophodan je da bi pokazao odnos snaga u gradu. Zato smatra da Soboulov rad i iskazuje nesklad: on ističe brojnu i organizacionu snagu sankilota, a ne iskazuje razlog njihova poraza. Samo socijalna historija, koja je i statistička, može »pomoći da se razumije, zašto je buržoazija, bez svojih nižih slojeva, odbacila demokratsku avanturu da bi uzdržala Revoluciju zlatne sredine« (1127).

Iz dokumenata prve grupe u ovoj zbirci (Pariske sekcije protiv Gironde, IV—V 1793), jasno se vidi da su sekcije u Parizu bile pravi organi narodne vlasti: ne samo da su debatirale o tekućim pitanjima, nego su čak opremale vojsku, vršile policijski nadzor (revolucionarni komiteti), povezivale se među sobom i zajednički podnosile prijedloge gradu i Konventu, insistirale na kontroli, kratkoročnom mandatu i smjenjivosti javnih službenika. Dokumenti dovoljno pokazuju da su one bile rezervoar materijalne i moralne snage, koja se u obračunu sa Girandom (31. V — 2. VI 1793) opet jednom maksimalno afirmirala i upravo po svom udjelu u tom događaju postala politički faktor prvog reda na revolucionarnoj sceni. Iz svijesti o toj snazi potjecali su prijedlozi koji su tangirali i sektor privatnog vlasništva (opći maksimum; kritika krupnih vlasnika, inteligencije, političara po profesiji; uskrata poreza), a koji će prijedlozi upravo biti baza za dalji razvoj sankilotskog pokreta.

Dokumenti druge grupe (Pariske sekcije i narodni pokret, VI—IX 1793) pokazuju brigu sankilota zbog ratnih neuspjeha u Vendeji; nepovjerljivi prema plemstvu i svećenstvu, oni ne samo da insistiraju na njihovom isključenju iz vojne i građanske službe, nego traže i obrazovanje za sebe koje će im omogućiti vršenje različitih funkcija. Konvent bi morao da stvori i radionice koje bi uvijek i u svako vrijeme osiguravale radnom čovjeku egzistenciju, jer sankiloti smatraju: »Uzevši u obzir da vam je samo siromah pomogao da dosada uzdržite revoluciju, da napravite ustav, vrijeme je da on ima od revolucije i ploda« (br. 17 str. 92).

Nestašica hrane tjerala je sankilote na očitovanja protiv »bogatih vlasnika i spekulanata«, na zahtjev o fiksiranju cijena hrani, koju bi mjeru provodili kome-sari, pouzdani revolucionari.

Uspjesi kontrarevolucije (Marseille, Toulon, Lyon, Bordeaux) potenciraju nepomirljivost sankilota prema svim neprijateljima revolucije. Sankiloti su zahtijevali smrtnu kaznu za Mariju Antoinettu (br. 23) i žirondinske vođe (br. 26); u isto vrijeme, Maratova udovica optuživala je pred Konventom Jacquesa Rouxa i Leclerca da smućuju narod savjetima — kako »valja ukloniti svaku vrstu vlade«. Ako se, prema mišljenju izdavača, napad na Rouxa i Leclerca, preko Maratove udovice, shvati kao »naručeno djelo iz Robespierreova kruga« zacijelo je za odnos sankilota i napose Robespierrea značajno ono što je tih dana Jakobinski klub podnosio Konventu kao svoje mišljenje. U to vrijeme, Jakobinski klub je pouzdano oruđe vlade (up. G. Walter, Histoire des Jacobins 1946, 321). Dokument ne nosi nikakav potpis; izdavači upozoravaju da je ta peticija primljena u klubu i podnesena Konventu. Taj dokument zahtijeva uklanjanje »goleme razlike« između vlasnika i potrošača, govori izričito samo o fiksiranju cijene kruha i o tome da treba stegnuti spekulante i trgovce hranom (br. 28). Izdavači dokumenata ističu da jakobinci govore za *sankilote*, a ne kao *sankiloti* — želeći tako naglasiti da jakobinci i sankiloti nisu isto. No oni oštro razgraničuju i Robespierrea od sankilota u vrijeme kada preteže moment nji-

hove suradnje, koja je rezultirala u revolucionarne mjere, važne ne samo za sankilote nego za revoluciju uopće. U tom se smislu i izričito jakobinska peticija zalaže za sankilote. Ako se, dakle, izjava Maratove udovice može prihvatiti kao akt Robespierreova kruga *protiv Bijesnih*, treba — s obzirom na to da je Jakobinski klub tada Robespierreova tribina — istaći da je peticija *isto takav* akt, toga istog Robespierreova kruga *za sankilote*. Ako se uzme u obzir ton peticije ženskog kluba (br. 29), koja je u Konventu pročitana nekoliko dana kasnije, bit će iz predloženih dokumenata jasno da je Jakobinski klub vodio računa o atmosferi koja će se manifestirati na početku septembra 1793. Ove revolucionarne republikanke bez okolišanja predbacuju odborima Javnog spasa i Javne sigurnosti ne samo umjerenost, nego i nebrigu za narod, jer »nije dovoljno reći narodu da njegova sreća dolazi; potrebno je da on može osjetiti i njen učinak« (str. 132). U ime takvog stava dokument traži i povećanje izvanrednih sudova i opću mobilizaciju.

Za adresu sekcije »Sans-Culottes«, inače već objavljenu, izdavači pretpostavljaju da ona nije niti podnesena Konventu zbog svojih smjelih zahtjeva. Peticija zapravo izričito respektira vlasništvo, ali oštro kritikuje spekulacije s hranom: »Šta ima štetnije nego li je samovoljna sposobnost da se hrani stavi cijena, koju sedam osmina građana ne može platiti...« (str. 138). Zbog toga sekcija traži maksimiranje cijena glavnim prehrambenim artiklima i sirovinama za industriju; ona traži i maksimum za imetak — zemljišni posjed, radionice, trgovine. S ovim mjerama, nada se ona, »nestat će postepeno prevelike nejednakosti u imovini i porasti broj vlasnika«. Izdavači upozoravaju da je ovo prvorazredni dokument za (sitnoburžoasku) ograničenost sankilotskog ekonomsko-socijalnog programa. Nema sumnje da su još ventozovski dekreti revolucionarne vlade, mimo političkih obračuna s ljevicom, značili upravo koncesiju tom sitnoburžoaskom programu. Pri tom je pitanje ocjene toga programa kao sitnoburžoaskog van spora, dok ocjena: čijem su programu i težnjama ventozovski dekreti, tj. dekreti revolucionarne, Robespierreove vlade, bili bliži, da li demokratskom ili liberalnom bloku u revoluciji, nije još u historiografiji definitivno donesena. Ili, s obzirom na mišljenje koje je iznio W. Markov, odnosno s obzirom i na periodizaciju sankilotskog pokreta u knjizi, ekonomski zahvati revolucionarne vlade dopuštaju da se sankilotska historija koncipira ne samo na bazi razaranja njihovog političkog aparata ili utjecaja, već i na bazi ekonomskog programa odnosno mjera sankilota ili vlade.

Najnovija istraživanja osobito ističu nedosljednost revolucionarne vlade na tom planu, ističući upravo udio opozicije sankilota-radnika među neposrednim uzrocima Robespierreova pada (zbog tarife o radničkim nadnicama od 5. termidora).

Ako se pođe od postavke da su još ventozovski dekreti bili na liniji sankilotskog programa, za čiju su ograničenost odgovorni sankiloti ili stepen njihove ekonomske svijesti ili svijesti o ekonomskoj organizaciji, koja se krupnoj buržoaziji predstavljala u sasvim određenom vidu, onda treba opet prijeći na teren političke teorije: kao što je Robespierre preuzimao socijalno-ekonomske postavke sankilota, opterećene prošlošću, njegova metoda političke borbe, teror kombiniran s Konventom, dakle predstavničkim tijelom, predstavljao je također kompromis, ovaj put s političkim postulatima liberalne buržoazije; taj je Konvent i postao arbiter u času krize. Kao što sankiloti nisu prerasli sitnoburžoaski ekonomsko-socijalni program, tako isto Montagna, demokratska avangarda buržoazije, nije prerasla buržoaski politički program i nije dorasla do dosljedne diktature. Nedosljednosti sankilota, koji inter-

veniraju na planu privatnog vlasništva, a ne žele ga ukinuti, odgovara nedosljednost Montagne, koja će lomiti »direktnu demokraciju« sankilota, a respektirati demokraciju kad se radi o Konventu. Dakle, sankiloti su imali iluzije o privatnom vlasništvu, a Montagna o političkim slobodama. Historijski razvoj je pokazao da su se prvi radikalni zahvati u privatno vlasništvo mogli provesti samo uz pomoć političkog aparata dosljedne diktature, koja ne dopušta da stari politički aparat u kritičnom času paralizira brojnu i naoružanu vojsku revolucije, što su upravo sankiloti i bili.

Kad se, zatim, suprotstavljaju revolucionarna vlada i sankiloti — što je naročito istaknuto u naslovima za odjele knjige na njemačkom jeziku, pri čemu su izdavači više rekli nego li pokazali — valja postaviti i pitanje: koliko je sankilotski pokret, koji je raspolagao organizacijom i oružjem, vodio računa o političkoj perspektivi nakon eventualne dobivene pobjede, s obzirom na prisutnost »Bare« u Konventu kojoj je Robespierre dopustio da glasa i koja je i glasala za njegovu smrt. Ako je Robespierre preuzimao socijalno-ekonomski program hëbërtista, sankiloti sa svoje strane nigdje ne postavljaju, u principu ili dokumentu, pitanje o političkim pravima »spekulanata, krupnih trgovaca« i sličnih. Oni su imali pravo glasa i za izbore za Konvent. Drugim riječima, dok je Robespierre stezao sankilotska prava, oni su gubili iz vida broj i snagu koja je bila jednako protiv njih kao i protiv Robespierrea. I stav Robespierrea prema socijalno-ekonomskim pitanjima i stav sankilota prema političkim formama (u Konventu) značili su podjednako modus vivendi u datoj socijalno-ekonomskoj situaciji. Garant toga modusa vivendi već je dugo bio upravo Robespierre s Montagnom. Ma koliko da su se vlada i vojska razišli (sekcijske glavne skupštine održat će se i poslije 9. termidora, a sektionari raspolagati oružjem sve do 1795), samo je Robespierreova vlada mogla da održi i ventozovske dekrete i sankilotsku organizaciju i naoružanje. Dakle, kad bi se ona, u licu Robespierrea, našla ugrožena, valjalo bi je braniti svim raspoloživim sredstvima. U tom pitanju sankilotski pokret nije imao izgrađen stav. Nije zadatak historičara da razmatra koliko bi organiziranoj i naoružanoj pariškoj vojsci bilo potrebno da do kraja shvati svoj položaj i apsolutno prihvati modus vivendi kakav joj je garantirala Robespierreova vlada. Potrebno je konstatirati da se pad Robespierrea ne može objasniti samo nedosljednošću buržoaske avangarde, u složenoj socijalno-ekonomskoj situaciji koja se jednako nametala i toj avangardi i njenoj narodnoj vojsci. To je i smisao suda J. M. Zahera kad raspravlja o odnosu revolucionarne vlade i sankilota koji tu vladu nisu u kritičnom času podržali: »No ne začuđuje da oni, pri nezrelosti tadašnjih plebejskih masa nisu mogli shvatiti tu nužnost« (o. c., 64).

Svi dokumenti ove grupe vrlo dobro odražavaju pojačani pritisak sankilota na Konvent, kao i tendenciju suzbijanja sankilotskog radikalizma, koja će se jasno ispoljiti već u početku septembra. Te događaje (IX 1793 — II 1794) ilustrira treća grupa dokumenata (Pariske sekcije i revolucionarna vlada).

Septembar 1793, kada su sankiloti, uz ostalo, izborili opći maksimum i organizaciju revolucionarne vojske koja će vršiti rekviziciju sakrivenih zaliha, jest i mjesec kad je vlada pošla na lomljenje političkog aparata sankilota: Konvent je 9. IX dekretirao da se generalne skupštine sekcija mogu držati samo 2 puta u tjednu, a ne svakog dana. Sekcije su taj propis samovlasno zaobilazile, proglašavajući se »sekcijskim društvima« koja će se, kao i ranija narodna društva ili klubovi, moći sastajati svakog dana. Tako će sankiloti i dalje imati prilike da iznose svoje stavove, da predlažu akcije neophodne za trijumf revolucije, da kritiziraju, bez prekida. Nji-

hove predstavke nisu jedini izvor za poznavanje njihovog mišljenja u tom času. Instrukcija za republikance, na primjer, izrađena od nadzorne komisije u Lyonu, daje program revolucije u toj etapi, počevši od teze ljubavi za narod, preko udara na bogate (»Revolucija bi bila politička i moralna nakaza kad bi njen cilj bio da osigura sreću nekolicke stotine pojedinaca i učvrsti bijedu 24 milijuna građana«; 220); s razmišljanjem o tome šta bi se desilo »kad bi buržoaska aristokracija nastavila da opstoji« — pri čemu su pisci bili dalekovidni, jer su u tom slučaju predvidjeli restauraciju monarhije. O tom dokumentu W. Markov s pravom konstatira: »Jakobinstvo i sankilotizam jesu ovdje vrlo bliski, zbog posebnih okolnosti« (XXVI).

U razdoblju pritiska vlade na sankilotski politički aparat, dok oni u svome interesu traže da glasanje pa i sudovanje bude javno, njih vlast mimoilazi kad se postavlja pitanje njihovih predstavnika u Komuni i ništa im ne koristi načelo da je »najsvetije pravo slobodnog naroda, da uskrati povjerenje svojim opunomoćenicima, ako ga više nisu vrijedni« (br. 60).

Četvrta grupa dokumenata (II—IV 1794) govori o »Krizi pariskog sankilotizma«. Sadržaj te krize odražava se u policijskim izvještajima, o kojima izdavači kažu da »ponekad više iskazuju o radničkom pitanju nego li akti sekcija« (297. bilj. 1). Policijski agent (br. 65), uz ostalo, kleveće radnike, da ne prisustvuju sjednicama sekcija i da dolaze samo zato da dignu svojih 40 sua. (Konvent je paralelno sa stezanjem broja sekcijских skupština na dvije u tjednu, dekretirao i to, da se svakom radniku za prisustvovanje isplati 40 sua); agent hvali sekcije koje su odbile da primaju taj novac, jer kako kažu, ne žele biti »patrioti za 40 sua«. S tim u vezi izdavači se pozivaju na dva dokumenta: br. 37 doista se slaže s vladinom odredbom od 40 sua i hvali je, ali br. 38 o tome uopće ne govori. Međutim, o tome govori broj 39 i to upravo ono, na što se poziva i što hvali agent, to jest, da nije dostojno građana da primaju plaću za svoju dužnost. Ali se autori (koji takav stav u dok. br. 39 smatraju »plemenitim«, iako krivim) ne pozivaju na tom mjestu na br. 39 tako da njihov stav prema problemu ostaje nejasan: oni se ograđuju od rezoniranja policijskog agenta, mimoišavši sankilotski dokument br. 39 koji govori isto što i agent, kritizirajući agenta kao eksponenta vlade neprijateljski raspoložene prema sankilotima, mada su iznijeli i dokument u kojem se sankiloti slažu s vladom (br. 37). Ima, dakle, unakrsnih slaganja, raznoznačnih između vlade i sankilota, pa i policijskog agenta i sankilota, ali način kako je to u knjizi prezentirano ostavlja otvorenim pitanje: šta su sankiloti htjeli postići odbijajući ili prihvaćajući 40 sua? Možda bi bilo ispravnije postaviti pitanje: kakvo je bilo članstvo odgovarajućih sekcija, ali o tom autori ne daju podataka.

Autori sami upozoravaju da se odredba od 40 sua veže s odredbom o svođenju sekcijских sjednica na samo dva dana u tjednu (odnosno dekadi); ako se odobrava 40 sua, odobrava se i ono prvo (br. 37 to izričito ne kaže); ili, ako se odbacuje 40 sua, odbacuje se i odredba o dvije sjednice tjedno (to i čini br. 39); autori su iz dok. 39 odvojili pitanje sjednica, stav *protiv 40 sua* označili kao »falsche Haltung« i time se ogriješili o slovo dokumenta dajući prešutno osnovu za tumačenje: da 40 sua odbijaju valjda imućne sekcije. Za eventualnu tezu morali bi raspolagati podacima o sastavu članstva sekcija (»Poissonière« prima 40 sua; »Contrat social« i »Marchés« protestiraju i protiv smanjenja broja sjednica i protiv 40 sua). Prema tezi, koja se iz njihove nedorečene interpretacije policijskog izvještaja (br. 65) na-

meće, moglo bi se izvesti i to da se imućne sekcije energičnije ograđuju od kršenja političkog prava sankilota negoli siromašne — što izdavači zacijelo nisu htjeli reći. Do takvog tumačenja moglo bi se doći, ako bi se s komentarom na str. 299 (dok. br. 65) vezivao samo *dio*, a ne čitav sadržaj dokumenta br. 39. Podatak sa str. 318/320 o »ljudima od 40 sua« ne može pomoći u dilemi; tu je ljevica u sekciji »Marat« označena kao »Patrioti 40 sua«, što može značiti i da su to bili ljudi kojima je 40 sua bilo namijenjeno, kao i one koji su (u sekciji) odbijali da ih se uopće prima. Autori su već vezivali dok. br. 65 sa sadržajem dok. br. 39, ali kad se na str. 321/bilj. 2 pozivaju na oba ta dokumenta, time su samo zamrsili problem: tko prima, a tko odbija 40 sua? Može biti da u tom pitanju mišljenja u knjizi nisu bila usklađena, jer na str. 421, u bilj. 2, kaže se: »Prvobitni politički smisao zakona od 9. IX 1793, da se sekcijske skupštine s proširenjem kruga sankilotske publike demokratiziraju...« (tako je reagirala sekcija »Poissonière«; br. 37). No izdavači, u vezi s adresom sekcija »Contrat social« i »Marchés« (br. 39), čiji se stav o 40 sua slaže s mišljenjem policijskog agenta, ističu termin »demokratski« u adresi i taj izvanredni tekst označuju kao »rebelski«. Ako, dakle, na kraju konstatiramo da Robespierreov policijski agent rezonira kao rebel, postaje kompleksnost sankilotske historije očevidna.

Izdavači nesumnjivo žele naglasiti nesklad između vlade i sankilota, ali taj nesklad nisu najretnije prikazali. U tom smislu više vrijedi br. 67 (anonimni plakat), u hébértističkom tonu, kako upozoravaju izdavači, koji dokument označuju i kao »borben hébértistički poziv na ustanak« (LXI). Držanje sankilota prema hapšenju Héberta, u smislu kako se njihovo držanje razmatra u odnosu na hapšenje Robespierrea, ne tretira se u knjizi.

Autori dovoljno pokazuju tragičnu sudbinu i Kordeljerskog kluba (matice hébértista) i njegovih istaknutih ljudi poslije hapšenja vođa. Vlada, u punom smislu riječi, progoni borbene sankilote, uz pomoć i samih svojih sljedbenika među sankilotima kao i uz pomoć umjerenih. To ne znači da sekcije ponekad nisu branile svoje ljude (br. 83, 84), koji su i sami pisali iskaze o svom životu i radu za vrijeme Revolucije; ti iskazi izvanredno ilustriraju tragičan raspon razdora između vlade i njene vlastite vojske u Parizu.

Peta grupa dokumenata, Revolucionarna vlada protiv pariskih sekcija (IV—VII 1794), pokazuje rast toga razdora. Sekcijska društva će od aprila biti primorana da se sama raspuštaju; sankiloti nisu time još izgubili pravo da debatiraju i kritikuju, ali im se brani da govore, npr., o pitanjima opskrbe grada, njih čak i zbog toga hapse (br. 87).

U posljednjem dijelu knjige (Progon pariskih sekcija, 1794—95), autori donose dokumente termidorske vlade o osobinama vođa i agitatora pariskih sekcija, pri čemu se u dokumentima ne čini razlika između hébértista i Robespierreovih ljudi. Pogotovu poslije ustanka u prerialu 1795. sekcije same daju brojne popise ljudi koje je vladin zakon označio kao »teroriste, ubojice, koljače, kradljivce i agente«; to su prvenstveno članovi bivših revolucionarnih komiteta, koji su ranije sablažnjavali umjerene svojim radikalizmom, u stvari najodaniji i najvrniji agitatori sekcija; za »dobre građane«, koji ih denunciraju, svi su oni »septembristi«, rušioci društvenog reda i organizatori krvoprolića. Piscima ovih prijava nije bilo ni u interesu niti im je bila namjera da izlažu i zasluge i istinske kvalitete revolucionarnih agitatora. Kao crvena nit, njihovim se prijavama provlači optužba da su ti ljudi bunili siromašne protiv bogatih.

Njemački prijevod u knjizi u pravilu je precizan i dosljedan, s nekim odstupanjima, koja su kod svakog prijevoda neizbježna. Zapravo je prevodilac najviše slobode uzeo prevodeći ove naslove za grupe dokumenata: *Les sections parisiennes contre la Gironde — Der Kampf der Sektionen von Paris gegen die Gironde*; *Les sections parisiennes et la poussé populaire — Die Entfaltung der Volksbewegung*; *Le gouvernement révolutionnaire contre les sections parisiennes — Die Wendung der Revolutionsregierung gegen die Parieser Sektionen*. S tim su naslovima izdavači željeli — kako je već rečeno — naglasiti opreku između revolucionarne vlade i sanikilota, o kojoj svakako historiografija još nije rekla posljednju riječ.

Recenzirana knjiga daje dovoljno bogatu, nijansiranu i uvjerljivu dokumentaciju o postavljenoj temi i nema sumnje da bi i našoj nauci i javnosti takva zbirka dokumenata odlično poslužila; i zato što predstavlja rezultate najnovijih istraživanja i što sama po sebi znači bitnu dopunu našeg znanja o Francuskoj revoluciji uopće.

Ljerka Kuntić

M. O. Kosven, *Semejnaja obščina i patronimija*, Akademija nauka SSSR, Moskva 1963, str. 218.

Uvaženi sovjetski etnolog, M. O. Kosven, u ovoj je knjizi obuhvatio rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja na koje smo se već osvrnuli (HZ 1951). On ih je vršio gotovo četiri decenija, a predmet su im bili stvarni organizacioni oblici, u kojima se u životu primitivnih naroda ispoljava ono što je Engels nazvao očinskim rodnom. Zato se u toj knjizi K. bavi u prvom redu »porodičnom općinom, ili kućnom općinom, ili velikom patrijarhalnom porodicom, koja je bila osnovna jezgra patrijarhalno-rodovskog društva« i koja se sastojala od nekoliko pokoljenja povezanih »kolektivnim vlasništvom nad zemljom i drugim sredstvima za proizvodnju kao i kolektivnom potrošnjom učinaka te proizvodnje« (str. 4).

Patronimija nastaje raspadom porodične općine, kao posljedica njezina »prirodnog povećavanja« preko onih granica što su ih stavljali »stupanj razvitka proizvodnih snaga i društveni uvjeti koji mu odgovaraju«. U manje porodične grupe, koje bi se izdvojile iz porodične općine, »sačuvale bi između sebe u nekim odnosima i oblicima privredno, društveno i ideološko jedinstvo i stvarale posebnu rodbinsku grupu — pantronimiju« (4). Ta bi se sastojala od većeg ili manjeg broja posebnih porodica, koje su bile između sebe povezane rodbinstvom, jer potječu od nekoga zajedničkog pretka.

Autor se skromno ograđuje da je istraživanje patronimije tek stvar budućnosti (3), smatrajući ovaj svoj rad tek skupom između sebe povezanih eseja. Objektivna ocjena njegovih zaključaka i velikoga činjeničnog materijala, na kojem oni počivaju, pokazuju da se radi o jednom temeljnom radu, koji predstavlja produženje Engelsona *Porijekla porodice* i koji napokon daje odgovor na pitanje u kojim se konkretnim oblicima ispoljavao i još danas se ispoljava ona razvojna etapa u prvobitnoj zajednici, koja je nazvana očinski rod.

Ukratko, autor daje teorijsko-uopćeni odgovor na ono pitanje na koje smo pred dvanaest godina odgovorili konkretno s obzirom na ranosrednjovjekovno hrvatsko

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB